

BIBLIOTECA ITALIANA

Colecție bilingvă coordonată
de
SMARANDA BRATU ELIAN

Con il contributo

Questo libro è pubblicato grazie a un contributo alla traduzione erogato
dalla Società Dante Alighieri

Această carte este publicată datorită unei contribuții acordate
de Societatea Dante Alighieri pentru traducere

Alessandro Masi este istoric de artă, ziarist, scriitor și vicepreședinte executiv al Societății „Dante Alighieri“, instituție culturală de mare prestigiu care se îngrijește de răspândirea culturii și limbii italiene în lume prin peste 400 de filiale de pe toate continentele.

Absolvent al Facultății de Litere și al Masteratului de Istorie a Artei Medievale și Moderne al Universității „La Sapienza“ din Roma, a devenit ulterior profesor la Catedra de istorie a artei moderne și contemporane a Școlii de Restaurare din Roma, apoi la Facultatea de Arhitectură a Universității „La Sapienza“, la Universitatea din Molise și la Universitatea Calabriei. În 1995 a devenit responsabil cu relațiile culturale, apoi secretar general al amintitei Societăți „Dante Alighieri“, înainte de a ocupa actuala funcție superioară. Din 1996 este membru al Comisiei naționale pentru promovarea culturii italiene în străinătate a Ministerului de Externe al Italiei.

Este autorul a numeroase articole și eseuri despre artă și al unor monografii de succes dedicate marelui public, printre care, pe lângă cea de față, *Viața blestemată a lui Benvenuto Cellini* și *Opera perfectă. Viața și moartea lui Masaccio*.

Activitatea sa culturală de anvergură internațională a fost recunoscută prin numeroase distincții și titluri onorifice, cel mai înalt fiind cel de Grande Ufficiale dell'Ordine al Merito della Repubblica Italiana.

ALESSANDRO MASI

ARTISTUL SUFLETULUI

GIOTTO ȘI LUMEA SA

Cu prefața autorului

Traducere din italiană și note
de Smaranda Bratu Elian
și Nicoleta Silvia Ioana

HUMANITAS

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Bogdan Nicolau
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

Alessandro Masi

L'artista dell'anima. Giotto e il suo mondo

©2022 Neri Pozza Editore

This edition published in agreement with the Proprietor
through MalaTesta Literary Agency, Milan

All rights reserved.

© HUMANITAS, 2026, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Masi, Alessandro

Artistul sufletului: Giotto și lumea sa / Alessandro Masi; cu pref. autorului;
trad. din italiană și note de Smaranda Bratu Elian și Nicoleta Silvia Ioana. –
București: Humanitas, 2026

Conține bibliografie

ISBN 978-973-50-9223-8

I. Bratu Elian, Smaranda (trad.; note)

II. Ioana, Nicoleta Silvia (trad.; note)

75

929

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723/684 194

Când a început să prindă viață în Etruria arta picturii, într-un sat de lângă cetatea Florenței, numit Vespignano, s-a născut un copil cu un talent uimitor, care desena după natură o oaie.

— Lorenzo Ghiberti, *Comentariile*

Prefață

Cum poți povesti viața unui artist precum Giotto respectând adevărul istoric și fără a trăda faptele? Dacă ții să-i aplici un parcurs filologic unui artist din Evul Mediu e ca și cum ai vrea să cârpești o haină toată numai zdrențe și găuri, căci multe, prea multe, sunt întrebările și lacunele lăsate în urmă de memorie și de documente.

M-am întrebat mereu dacă Giotto credea cu adevărat, cum scrie Dante Alighieri în cântul XI din *Purgatoriu*, că îi „furase meseria“ maestrului său Cimabue într-atât, încât să-i „umbrească“ faima. Un verdict atât de hotărât și definitiv, poate chiar cel mai neclintit din arta italiană, a făcut din Giotto primul *inter pares* din lungul șir de artiști excepționali care la sfârșitul veacului XIII și în prima jumătate a celui următor au revoluționat tehnicile și stilurile unei tradiții seculare, anume cea a icoanei bizantine. Și nu mă refer doar la Giotto, ci și la Duccio di Buoninsegna, la Simone Martini, la frații Ambrogio și Pietro Lorenzetti, la Pietro Cavallini, Arnolfo di Cambio și la atâți alți pictori și sculptori al căror geniu se înscrie în analele artei vremurilor noi.

Totuși Giotto este singurul admis în panteonul dantesc, marcând în felul acesta un primat pe care însuși părintele criticii de artă italiene, Giorgio Vasari din Arezzo, l-a confirmat

în tratatul său, alimentându-i legenda și născocindu-i nimbul mitic de *enfant prodige* al Evului Mediu, nimb care l-a învăluit în ochii tuturor din cele mai vechi timpuri.

Cutia de culori cu faimoasa marcă „Giotto“ îl înfățișează, firește, chiar așa, ca un băiețel ce desenează absorbit o oaie pe o piatră, în vreme ce în spatele lui, un domn elegant, fără îndoială Cimabue, îl privește cu admirație; în Italia a devenit chiar o zicală, intrând în expresiile idiomatiche ale limbii noastre, povestea desenului trimis de băiat papei, realizat cu o singură trăsătură circulară a mâinii, pentru a indica perfecțiunea: „e ca O-ul lui Giotto“.

Fie legendă, fie mit, într-un parcurs istoric trasat de cunoscutul critic de artă american de origine lituaniană Bernard Berenson, Giotto se află în vârful unei scale valorice de artiști excelenți, iar școala lui de pictură este socotită una dintre cele mai înalte printre cele care în secolul XIV au lucrat toate pentru înnoirea picturii italiene. Pe scurt, arta acestui pictor florentin a devenit jalonul ideal pentru fixarea termenului *ante quem* Occidentul european s-a desprins de fixitatea hieratică a icoanelor bizantine.

Straniu destinul acestui pictor din Mugello, fiul unui om simplu, fierarul Bondone, care la nevoie era și plugar, de fel din ținutul plin de genii al Toscanei. Născut printre povârnișurile de la poalele Apeninilor, Angiolotto, Ambrogiotto sau Giotto, cum vreți să-i spuneți, a cucerit lumea ducând în acea vreme faima Florenței la Roma, la curtea papei, dar și la Padova, la curtea nobililor Scrovegni, la Neapole, la curtea Angevinilor. Straniu destin, spuneam, căci tocmai opera sa supremă, și anume ciclul frescelor din biserica de sus de la Assisi, a dezbinat eminenți istorici de artă cu privire la adevărata paternitate a acestei capodopere a tuturor timpurilor. Teoria după care „Giotto n-ar fi Giotto“, susținută

de școala americană, a pus timp de decenii la îndoială că cele douăzeci și opt de fresce ar fi fost pictate de mâna lui, deși ar fi de ajuns să ne uităm la nespul de originalul lor har narativ ca să înțelegem că avem dinainte ceva cu adevărat unic și nerepetabil. O comparație cu picturile din capela Scrovegni de la Padova oferă măsura exactă a ce a fost cu adevărat acest pictor, a cărui faimă a întrecut-o pe cea a maestrului său Cimabue și în al cărui secret stilistic și-a muiat pana și Picasso, preluând acele fețe prelungi și acei ochi crestați.

În această carte povestesc nu doar de Giotto, ci și de Sfântul Francisc și de Dante ca purtători ai unui nou mesaj, de aceștia din urmă spus în cuvinte, văzuți ca cele trei vârfuli ale unui triunghi echilateral care desenează până în zilele noastre baza progresului speciei umane. Fiu al unui secol nou, pictorul florentin a respirat alături de ceilalți doi aerul unei epoci care a marcat sfârșitul Evului Mediu și deschiderea spre epoca modernă, suind spre acel Umanism cu miză universală care avea să fie Renașterea italiană.

Însă, cum spuneam, viața lui Giotto trebuie privită și în granițele existenței sale reale, acolo unde povestea omului s-a izbit de instinctele care i-au îngenuncheat virtutea și valoarea: franciscan prin vocație, legat de duhul evanghelic din cuvântul sfântului din Assisi și din cuvântul lui Dante, pictorul n-a disprețuit totuși banul, arătând că este omul vremii sale, un burghez, mai modern decât o anumită hagiografie binevoitoare a vrut să ni-l înfățișeze. Probabil s-a ocupat și cu camăta, iar atracția banului l-a îndemnat la practici reprobabile, pentru noi și pentru vremea sa, dând la iveală latura fragilă și mai puțin nobilă a omului, dar lucrul acesta nu impietează asupra geniului său nemuritor.

L-a salvat poate dragostea pentru familie, pentru nevasta lui, Ciuta, și pentru mulții lui copii, și extraordinarul

PREFAȚĂ

atașament pentru lucrul lui, prea des expus judecății altora, sau poate, dar nu în ultimul rând, profunda conștiință că este făuritorul unei arte noi, izvorâtă dintr-o tehnică vizuală revoluționară: perspectiva! Fie și numai din această pricină merită să spunem povestea vieții lui.

ALESSANDRO MASI

Oile din Vicchio

Și având el acest fiu, căruia i-a pus numele de Giotto, Bondone i-a dat o creștere bună, după puterile sale. Ajuns la vârsta de zece ani, copilul arătă în toate faptele sale, copilărești încă, o vioiciune și o agerime de minte cu totul deosebite, care-l făcură să fie îndrăgit nu numai de tatăl său, dar și de alți cunoscuți din sat sau de prin alte părți; Bondone îi dădu în pază câteva oi și, umblând cu ele pe câmp, dintr-un loc în altul, în vreme ce oile pășteau, copilul – împins de înclinarea sa firească spre arta desenului – desena tot timpul pe lespezile de piatră întâlnite în cale, pe pământ sau chiar pe nisip, fel de fel de lucruri din natură sau ce îi trecea lui prin minte.— Giorgio Vasari, *Viețile celor mai de seamă pictori, sculptori și arhitecți*¹

De sperietură, cărbunii i-au scăpat din mână și s-au rostogolit în iarbă. Absorbit de ce făcea, nu-și dăduse seama de prezența insului acela, înalt și elegant, cu privire severă, dar și blândă, care de ceva vreme îl observa. S-a întors brusc și și-a adunat creioanele și desenele vârandu-le de-a valma în desagă. Păsări, oi, vaci, porci și cățelul său, Puccio, o întreagă galerie de animale popula acele desene făcute în plicticoasele dimineți de martie petrecute pe dealurile din Mugello² stând

1. Giorgio Vasari, *Viețile celor mai de seamă pictori, sculptori și arhitecți*, trad. rom. Ștefan Crudu, Meridiane, București, 1962, vol. I, pp. 214–215.

2. Ținut din apropierea Florenței, locul de origine al familiei lui Giotto.

cu mica lui turmă la păscut. Nu obosea niciodată să deseneze tot ce vedea, cu mânuțele lui grăsuțe mereu murdare de pământ și de cărbune, cu unghiile negre și prost tăiate, cu părul ciufulit care îi acoperea ochii și cobora până la năsul lui rotund și plin de mucii.

Nu se putea spune că era un copil frumos, însă Angiolo, Angiolotto, Ambrogiotto sau și mai bine Giotto, cum îl strigau toți la Vespignano, sat la o aruncătură de băț de Vicchio, pentru că era dolofan și mic de statură, avea cu siguranță un talent al lui. Desenul era marea lui pasiune, ba chiar o boală, care pusesse stăpânire pe el încă de mic, pentru că – după cum povestește Filippo Baldinucci³ – „a avut de la natură o minunată înclinație pentru arta desenului“.

„Nebleznicul de fiu-meu umple hârtii peste hârtii care, pe urmă, nu-s bune decât la aprins soba“ bodogănea ta-su văzând maldărele de hârtii stivuite sub patul băiatului. Asta pentru că tată-său, Bondone, „care lucra pământul și era un om ca toți oamenii“, dar la nevoie și fierar priceput, era, pe scurt, un om simplu și necioplit, nepricepându-se defel la pictură, însă la vin și la cârnați, da.

În familie trebuia să faci rost de câțiva florini ca să ai cu ce lua pâine și lapte pentru copii, nu era timp de prostii. Truda cu sapa și cazmaua la vița-de-vie dădea doar puțin nectar rubiniu, gustos și ușor aspru, care în zilele când bătea crivățul te înviora și-ți înroșea nasul; în grădină răsăreau niscai conopide, câțiva dovlecei, două-trei cepe, puține ridichi și ceva salată; dar în mica livadă – dacă nu dăduse

3. Filippo Baldinucci (1625–1696) a fost istoric al artei, pictor și om politic florentin. Printre numeroasele sale scrieri de artă se numără și *Despre profesorii de desen de la Cimabue încoace*, lucrare ce inspiră referirile autorului volumului de față.

înghețul în martie – găseai piersici, pere, gutui și cireșe. Asta era tot ce puteai scoate de pe peticul acela de pământ; restul îl storceai din ugerile doldora de lapte bun ale caprelor sau din boabele acelea mici, verzi și rotunde din care ieșea un ulei vâcos și amar cu care dregeai salatele, iar de Paști ungeai friptura de miel.

Era greu s-o scoți la capăt. În vremurile acelea sărăcia nu era doar un blestem, era o fantomă, o spaimă care punea o ștampilă de neșters pe chipul familiei. Fantoma aceasta l-a obsedat întreaga viață pe Giotto.

Așadar, Cimabue, mergând într-o bună zi cu niște treburi de la Florența la Vespignano, cum povestește cronica lui Vasari, și având cu el câțiva ucenici din atelierul lui, a dat peste flăcăul nostru care tocmai desena o oaie „pe o lespede netedă și șlefuită, cu ajutorul unei pietre de-abia ascuțite”⁴. O făcea simplu și firesc, fără să fi învățat asta de la alții, ci doar de la Natură. Băiatul chiar are talent, gândi maestrul în sinea lui, drept care îi veni ideea să-l întrebe dacă nu voia să-l urmeze și să stea la el, adică să meargă cu el la Florența, unde avea să găsească negreșit ceva de lucru și o simbrie, iar dacă se dovedea cu adevărat priceput, și un viitor ca pictor de succes.

„Dacă se învoiește tata“, răspunse băiatul cu siguranța naivului, „bucuros aș merge cu dumneata, messere“.

Ajungând în casa modestă a lui Bondone, o cășărie din Vespignano puțin mai sus de Vicchio, cu găinile care zburăteau prin ograda plină de murdăria de la doi porci prolifici și câteva capre, micul alai alcătuit din Cimabue pe cal, cei doi ucenici și flăcăul nostru, care găfăia alergând în urma lor, se opri în curte. Vasari amintește că „cerându-l Cimabue

4. *Idem*, p. 215.

Cuprins

<i>Prefață</i>	7
Oile din Vicchio	11
Atelierul din via del Cocomero	18
Credea și Cimabue...	26
Tratatul de pictură	35
<i>Christus patiens</i> sau <i>Christus triumphans?</i>	43
Francisc, menestrelul lui Dumnezeu	51
Elia, fratele blestemat	59
<i>Itinerarium mentis in Deum</i>	67
Șantierul din Assisi	75
<i>Legenda maior</i>	83
Assisi, douăzeci și opt de scene și o pensulă	91
Zece băți de clopot...	99
Eu sunt Cezar, împăratul	107
<i>Pinxit Roma temporibus Bonifacii VIII</i>	114
În zilele lui Boccaccio	123
Balega diavolului	130
Orice naș își are nașul	140
Scroafa albastră	147
Bârna din ochi	154
O invitație la cină	162
Napoli și visul lui Dante	171

CUPRINS

Un turn înalt cât cerul	180
Sora Moarte	188
<i>Principala bibliografie consultată</i>	197
<i>Mulțumiri</i>	199